

VIJA MUŠKE (1927–1988) – PADOMJU REPRESIJU UPURIS UN SAVRUPNIECE LATVIEŠU MUZIKOLOĢIJĀ

Zane Prēdele

Anotācija

Padomju Savienībā attiecības starp varu un sabiedrības locekļiem ilgstoši ietekmēja represīvais faktors. Raksta autore uzmanības centrā ir muzikoloģes Vijas Muškes traģiskā biogrāfija un talantīgās jaunās sievietes centieni izlauzties no sistēmas apburtā loka Hruščova atkušņa laikā, veidojot zinātnisko karjeru. Diemžēl izsūtījumā iedragātā garīgā veselība neļāva pilnvērtīgi strādāt un aizstāvēt disertāciju Padomju Savienībā. Politikas ietekme pārauga konkrētu institūciju un tās pārstāvju negrozāmos aizspriedumos attiecībā uz autorei veikumu. Publikācija analizē šķēršļus, ar ko Vijai Muškei nācās saskarties muzikoloģijas akadēmiskajās aprindās Rīgā, Maskavā un Ļeņingradā 20. gs. 70. gados, un caur korespondences liecībām portretē Muškes zaudēto cīņu akadēmiskās darbības laukā.

Atslēgvārdi: deportācijas, Vilhelms Ķuze, Jūlijs Muške;
Latvijas PSR, Maskavas un Ļeņingradas
konservatorijas; kritika; garīgā veselība

Abstract

In the Soviet Union, interactions between the authorities and members of society were long influenced by the element of repression. The paper focuses on the tragic life story of the talented musicologist Vija Muške and her efforts to break out of the vicious cycle of the system during the Khrushchev Thaw and establish a career. Unfortunately, she was unable to defend her dissertation in the Soviet Union, and due to her mental health, which had been affected by deportation, she was also unable to work to her fullest potential. The influence of Soviet political policies eventually developed into permanent prejudices on the part of certain institutions and their representatives regarding Muške's achievements. The paper analyses the obstacles that prevailed in the academic circles of musicology in Riga, Moscow and Leningrad in the 1970s and, referencing correspondence by Muške, describes her struggles in the academic field.

Keywords: deportations; Vilhelms Ķuze; Jūlijs Muške;
conservatoires in the Latvian SSR, Moscow and
Leningrad; criticism; mental health

Vijas Muškes dzīvesstāsts nav unikāls, tas līdzinās citiem vismaz piecpadsmit tūkstošu latviešu stāstiem par to, kā 1941. gada naktī uz 14. jūniju viņi tika deportēti un kā tas izmainīja visu turpmāko dzīvi. Tomēr, uzsākot padomju muzikoloģijas mantojuma vērtējumu, šī personība piesaista īpašu uzmanību. Lai arī genocīdā pret latviešu tautu iebiedēta, savos muzikālajos uzskatos Vija Muške bija principiāla un neliekuļota, pilna ar spītu pret padomju sistēmu. 2020. gada žurnāla *Mūzikas Saule* otrajā laidienā viņai dažus teikumus, kavējoties atmiņu sarunā, veltī muzikologi Inese Lūsiņa un Jānis Torgāns. Lūsiņa atzīst, ka Muške bija padomju varas nemīlēta, sabradāta un malā nobīdīta talantīga personība, savukārt Torgāns šaubās, vai viņa bija liela zinātniece, jo tā arī neaizstāvēja disertāciju (Eņģelis 2020: 34). Šiem izteikumiem iespējams gan daļēji piekrist, gan arī tos atspēkot, balstoties arhīvu dokumentu un laikabiedru liecībās.

Ir dzimtas, kas likušas pamatus latviešu rūpniecībai, nacionālajai inteliģencei, sabiedriskajai dzīvei un kultūrai. Viens no šiem celmlaužiem bija arī uzņēmējs Vilhelms Ūze (1875–1941), kurš fanātiskā mīlestībā uz savu profesiju pacēla pagrabstāva konditorejas cehu līdz cienījamai akciju sabiedrībai *V. Ūze* (Puga 1989). Šajā dzimtā, kuras vienpadsmit locekļi cietuši staļiniskās represijās, ir arī vairāki mūziķi ar traģisku likteni.

Muzikoloģes Vijas Muškes vectēvs Vilhelms Ūze bija iecienīts latviešu uzņēmējs, saldumu fabrikants starpkaru periodā, tautā bieži saukts par šokolādes un konfekšu karali; viņa vārdu zināja teju ikviens Latvijas iedzīvotājs. Mūsdienu leksikā Ūzes saldumrūpnieka bizness būtu vērtējams kā Latvijas veiksmes stāsts, jo fabrikas izstrādājumi iekaroja starptautisku atzinību: saldumus eksportēja uz Eiropas, Ziemeļamerikas, Āzijas valstīm un Austrāliju. Interesanti, ka fabrikants izrādījis humānas rūpes par saviem strādniekiem, radot pat ļoti mūsdienīgu arodbiroja darba sistēmu – viņš gādājis par darbinieku sociālo dzīvi ārpus darbalaika, sniedzis atbalstu uzņēmumā strādājošo bērniem, fabrika vienmēr bijusi atvērta interesentu ekskursijām. Vilhelms Ūze bijis plaša mēroga labdarības piekritējs, kas atbalstījis gan sportu, gan kultūru. Piemēram, 1936. gadā viņš kopā ar citiem rūpniekiem ziedoja 6000 latu, lai komponistu Jāni Kalniņu “atbrīvotu no maizes darba un viņš varētu nodoties operu un citu lielu darbu komponēšanai” (Pazāne 2014: 191). Tas bija pirmais šāda veida pabalsts Latvijas mūzikas dzīvē, un, pateicoties tam, jau pēc pusgada tika pabeigta Jāņa Kalniņa opera *Ugunī* (1937). 20. gadsimta 30. gados plaukstošā uzņēmuma filiāles bija grūtāk pārvaldīt vienpersonīgi, un Ūze vadošajos amatos iesaistīja abu meitu znotus, tādējādi radot savveida ģimenes biznesu (Pazāne 2014: 191).

Vijas Muškes tēvs, baritons Jūlijs Muške (1893–1942) bija piedalījies Pirmajā pasaules karā un vēlāk studējis Maskavas konservatorijā vokālo mākslu. 20. gadsimta 20. gados viņš strādājis Nacionālajā operā (skat. 1. attēlu) un papildinājies pie kāda vokālā pedagoga, kurš darbojies Milānas *La Scala* opertheātrī. Ķužu dzimtas pētniece Baiba Pazāne atzīmē, ka laikā, kad znots Jūlijs Muške uzstājies Nacionālajā operā, sievastēvs Vilhelms Ķuze apmeklējis visas viņa izrādes – šādiem gadījumiem Ķužu ģimenei vienmēr bija rezervētas divas ložas (Pazāne 2014: 25). Muzikologs Arturs Birnsons (1913–2002) Vijas Muškes mūža nogalē 1988. gada 23. februārī rakstījis viņai par savu datu apkopojumu: Jūlijs Muške esot operā atveidojis 25 lomas. Pateicībā par šīm ziņām Vija Muške vēstulē atbildējusi, ka viņa ir “tēva meita, ir pēc izskata, ir pēc rakstura” (RTMM 842974¹).

¹ Abreviatūra RTMM šeit un turpmāk ievada Rakstniecības un mūzikas muzeja (agrākā Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja) inventāra nr. aprakstu. Pilnu aprakstu skat. raksta beigās, literatūras un citu avotu sarakstā.

1. attēls. Jūlijs Muške Šlēmila lomā Žaka Ofenbaha operas *Hofmana stāsti* iestudējumā Latvijas Nacionālajā operā. Rīga, 1923. gads. RTMM 216486

Vēl esot Maskavā, Jūlijs Muške bija strādājis kā grāmatvedis, un šī pieredze vēlāk fabrikas darbā lieti noderēja. Sākotnēji paralēli opermākslinieka gaitām viņš bija fabrikas tehniskās daļas vadītājs. Kā norāda Baiba Pazāne, būdams cilvēks ar mākslinieka gaumi, Muške lielu uzmanību pievērsa fabrikas ražojumu ārējam noformējumam – to mākslinieciskai izdaiļošanai, kā arī fabrikas veikalu iekārtošanai pēc Rietumeiropas veikalau parauga (Pazāne 2014: 24).

Dokumentos atšķirīgi minēts datējums laulībām ar Vilhelma Ūzes jaunāko meitu Veltu – tās notikušas vai nu 1924., vai 1926. gadā (LNA/LVA, 1987-1-17337²: 9; LNA/LVA, 1986-2-P9932: 1a). 1927. gada 9. februārī piedzima pirmā meita Vija, un Jūlijs Muške nolēma aiziet no darba operā, lai ziedotu visus savus spēkus fabrikas tehniskās daļas attīstībai. Pēc gada, 1928. gada 24. jūlijā, pasaulē nāca otra meita Inta Muške. 1935. gada 1. janvārī Jūlijs Muške tika ievēlēts par sievastēva fabrikas tehnisko direktoru un visbiežāk pārstāvēja uzņēmumu dažādās izstādēs. Šajā laikā meitai Vijai bija astoņi gadi. Viņas tēvs tika raksturots kā enerģisks, sportisks cilvēks, kas piedalījies fabrikas darbinieku kultūras un sporta biedrības darbā, turklāt atradis laiku sabiedriskai aktivitātei arī citās biedrībās un organizācijās, piemēram, jaunās Rīgas rūpnieku biedrības valdes locekļa amatā, bijis 5. Rīgas aizsargu pulka saimniecības priekšnieka palīgs u. tml. (Pazāne 2014: 24).

Jūlija Muškes ģimene 1941. gadā dzīvojusi Brīvības ielā, un dziedātājs Mariss Vētra (1901–1965), atceroties savas trimdnieka gaitas Zviedrijā, kur 40. gadu vidū kaplējis ostā sālsakmeņus, raksta:

“13. jūnija naktī [t. i., 1941. gadā – Z. P.] ar Jūliju Muški un Veltu vēl satikāmies *Baņutas* izrādē. Dažas stundas vēlāk viņus aizveda. Velta allaž mocījās ar smagām galvas sāpēm. Ja viņi var izturēt, es arī varu. Man maksā labu algu. Viņi nav paēduši. Kaplēju, bet ik brīdī es varu arī aiziet, ja gribu. Viņus apsargā dzelonstieples un suņi.” (Vētra 1954: 234)

Savukārt Rakstniecības un mūzikas muzejā glabājas Jāņa Ūpīša solodziesma *Grūtā naktī* ar Elzas Ūezberes tekstu, kas veltīta represētā Jūlija Muškes ģimenei. Komponista rokrakstā ir pieejama gan versija ar klavierpavadijumu (RTMM 445380), gan partitūra balsij un simfoniskajam orķestrim (RTMM 723982), kā arī solodziesmas noraksts (RTMM 212880). Mūzikas zinātniece Lolita Fūrmane grāmatā *Darba bite. Ūpītis* norāda iespējamību, ka *Grūtā naktī* manuskripta datējums jeb komponēšanas laiks ir 1941. gads (Fūrmane 2010: 92). Tātad traģiskais notikums guva atbalsi kultūras aprindu laikabiedru apziņā.

Valdas Ģēģeres grāmatā *Saldumu karalis Vilhelms Ūze* un Baibas Pazānes publikācijā *Vilhelms Ūze. Šokolādes karalis* var lasīt dramatiskas laikabiedru liecības – nostāstus, kā Dienvidurālu Soļikamskas rajonā, Usoļjes soda jeb labošanas darbu nometnē, 1941. gada 4. oktobrī mirst Vilhelms Ūze, vēl ieskicējot savu saldumu receptes (Ģēģere 2006: 7–10; Pazāne 2014: 223). Apsūdzētā Jūlija Muškes lietā rodamas dažas ziņas par sievastēvu: padomju amatpersonas viņu raksturojušas kā sociāli bīstamu elementu, bijušo šokolādes un konfekšu fabrikas īpašnieku, kura pakļautībā strādājuši 700 cilvēki (LNA/LVA, 1987-1-17337: 38). Tikai 1992. gada 27. februārī saskaņā ar 1990. gada 3. augusta Latvijas Republikas likumu *Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju* (1. panta 2. punkts) Ūze tiek rehabilitēts (LNA/LVA, 1987-1-17337: 37).

² Abreviatūra LNA/LVA šeit un turpmāk apzīmē Latvijas Nacionālo arhīvu / Latvijas Valsts arhīvu: sekojošie trīs skaitļi norāda, attiecīgi, uz arhīva fonda, apraksta un lietas numuru, savukārt skaitlis pēc kola apzīmē lietas lappusi. Pilnu aprakstu skat. raksta beigās, literatūras un citu avotu sarakstā.

Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra izstrādātajā pētījumā *Četrdesmito gadu deportācijas. Struktūranalīze* Indulis Zālīte un Sindija Dimante atzīmē, ka 1941. gadā deportēto personu sadalījumā pēc izsūtījuma pamatojuma prevalējošais faktors ir piederība “sabiedriski bīstamu elementu” ģimenei. Šāds iemesls tolaik norādīts gandrīz 7000 sieviešu un 3000 vīriešu izvešanai. Otrs deportācijas pamatojums ir bijis arests: tas attiecināts uz vairāk nekā 4000 vīriešu un niecīgu skaitu sieviešu (Zālīte, Dimante b. g.). No Sibīrijas dzimtenē atgriezās tikai dažas Ķužu dzimtas sievietes – Vija Muške un viņas māte Velta Muške, kā arī soprāns Berta Ķuze (Vilhelma brāļadēla sieva) un viņas meita Silvija Ķuze. Jau pieminētajā Valdas Ģeģeres grāmatā Māris Veidemanis, Ņujorkā dzīvojošs jurists un Vilhelma Ķuzes mazmazdēls, skaidro: Vilhelma paaudzes cilvēki ieaudzināja visās nākamajās paaudzēs domu, ka ģimene ir pirmajā vietā, tai jāsanāk kopā ne tikai kāzās un bērēs, ir būtiski kopt ģimenes saites nepārtraukti. Veidemanis uzskata:

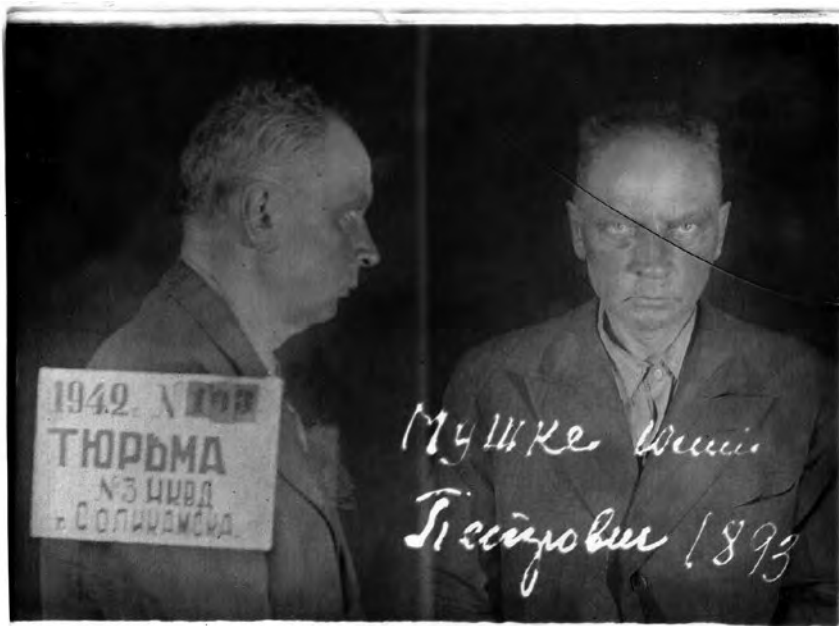
“Traģēdija bija tā, ka Jūlijs un Velta uz Sibīriju ņēma līdzī savas divas mazās meitas, lai gan viņi nebija spiesti to darīt. Viņi gribēja, lai ģimene būtu kopā. Vecākā meita Vija atgriezās Latvijā, bet nekad nevarēja tikt uz Rietumiem un mūžīgi savu māti ienīda par viņas lēmumu.” (Ģeģere 2006: 140–141)

30

Par mātes nīšanu gan objektīvu pierādījumu trūkst, turklāt Vija Rīgā bija uzņēmusies rūpes par Veltu Muški līdz pat viņas nāvei 1980. gadā. Taču izsūtītā Jūlija Muškes personas lieta (LNA/LVA, 1986-2-P9932: 3) patiesi apstiprina, ka LPSR Iekšlietu Tautas Komisariāta (IeTK) Valsts drošības pārvalde (VDP) izdevusi orderi Nr. 009073 tās darbiniekam tikai par Jūlija Muškes arestu un izvešanu no adreses Brīvības ielā 4/6, 28. dzīvokļa. Kopā būšana 1941. gada 14. jūnijā gan bijusi pavisam īsa, jo ģimeni no Jūlija Muškes izšķīra jau Šķīrotavas stacijā un viņa turpmākais liktenis Veltai un meitām nebija zināms (LNA/LVA, 1987-1-17337: 8).

Ieslodzītā Jūlija Muškes personas lieta dokumentē, ka Usoļjes soda jeb labošanas darbu nometnē (skat. 2. attēlu) Molotovas apgabalā jau 1942. gada 21. janvārī viņam piespriests augstākais soda mērs nošaujot. Spriedums izpildīts Soļikamskas pilsētā 1942. gada 7. aprīlī pl. 23.00, “pēcāk līķi atdodot zemei”³ (LNA/LVA, 1986-2-P9932: 16–17). Balstoties uz ieslodzītā Jūlija Petroviča Muškes personas lietu, jāsecina, ka laikraksta *Latvijas Vēstnesis* rakstā (Grāvītis 1999) un vairākos citos avotos minētais nāves datums – 1943. gada 15. maijs – nav pareizs. 1942. gada 14. marta protokola izrakstā Nr. 16-M norādīta Muškem izvirzītā apsūdzība – palīdzības sniegšana starptautiskajai buržuāzijai, dalība kontrrevolucionārā fašistiskā organizācijā un pretpadomju aģitācijā, par ko piespriesta arī mantas konfiskācija (LNA/LVA, 1986-2-P9932: 15).

³ [...] *Posle chego trup MUSHKE JU. P. predan zemle.*

2. attēls. Jūlijs Muške apcietinājumā Soļikamskā 1942. gadā. LNA/LVA, 1986-2-P9932: 6

Savukārt Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra 2009. gada 14. oktobrī grozīja Ārpustiesas nolēmumu, nosakot, ka Jūlijs Muške ir reabilitēts, jo viņa rīcībā nav nozieguma sastāva (LNA/LVA, 1986-2-P9932: 25). Ierobežotas piekļuves krimināllietā Nr. 5653 (krimināllietas arhīva Nr. 9932-L, prokuratūras uzraudzības lietas Nr. 248/09) secināts: padomju amatpersonas bija uzrādījušas apsūdzības un pierādījumus par to, ka Jūlijs Muške dienējis aizsargos un nodarbojies ar pretpadomju propagandu, taču viņš nav izdarījis jebkādus noziegumus pret mieru, genocīda noziegumus, noziegumus pret cilvēci, kara noziegumus un kriminālnoziegumus pret nekombatantiem (LNA/LVA, 1986-2-P9932: 25). Jāatzīmē, ka šie svarīgie tēva attaisnošanas dokumenti tapuši tikai pēc Vijas Muškes nāves...

Apsūdzētā Jūlija Muškes lietā glabājas arī vērtīgi dokumenti par viņa sievas Veltas Muškes dzīvi. Vispirms jau te minams 1945. gada 4. augustā Tomskas apgabala Kolpaševā rakstītais Veltas Muškes lūgums LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam, profesoram Augustam Kirhenšteinam – tajā māte lūdz atļauju sev un meitai Vijai atgriezties dzimtajā Latvijā, pieminot, ka jaunākā meita Inta mirusi 1942. gada 21. janvārī un tagad, kad kara vētras rimušas, Velta Muške labprāt dzimtajā Latvijā palīdzētu “atjaunot ienaidnieka nodarītos postījumus” (LNA/LVA, 1987-1-17337: 8). Šim lūgumam pievienota arī ar roku rakstīta autobiogrāfija. Būdamā kasiere akciju sabiedrībā V. Ķuze, Velta Muške 1938. gadā pēc savas mātes Olgas Ķuzes nāves ieņēmusi galvenās kasieres amatu un turpinājusi šo

darbu līdz izsūtīšanas dienai, ieskaitot arī 1940. gadu, kad uzņēmums nacionalizēts (LNA/LVA, 1987-1-17337: 9). Viņa raksta:

“Šeit Sibīrijā, vispirms strādājām kolchozā Vasjuganas rajonā. Ziemā nomira mana jaunākā meita Inta ar tuberkulozi. Eksistences iespējas mums bija ļoti aprobežotas un tādēļ lūdzu pārcelt mani uz citu rajonu. Mans lūgums tika ievērots un 1942. gada vasarā pārcēlāmiešus uz Parabeļu. Tur strādājām tīklu mešanas un c. t. darbus. 1943. gadā mūs mobilizēja [..], tā nonācām Kolpaševas rajonā. Rudenī tai pašā gadā apmetāmiešus uz dzīvi Kolpaševas pilsētā, jo mana meita Vija ļoti vēlējas turpināt pārtraukto izglītību. Viņa sāka apmeklēt skolu un beidza 8-to un šogad 9-to klasi, kā teicamniece. Es strādāju kā meistare – adītāja artelī [..]. Darbu cenšos izpildīt atzinīgi un nekad neesmu sodīta.” (LNA/LVA, 1987-1-17337: 9)

1947. gada 18. februārī Muškes saņem atbildi no Rīgas, ka Veltai un Vijai izsūtījums netiek atcelts, jo Jūlijs Muške bijis aktīvs biedrs fašistiskajā organizācijā *Aizsargi* – viņš darbojies kā 5. Rīgas aizsargu pulka saimniecības priekšnieka palīgs un pildījis komercdirektora pienākumus fabrikā *V. Ķuze* (LNA/LVA, 1987-1-17337: 10). Turpmākie lietas dokumenti apliecina, ka 1947. gada 7. jūlijā “sociāli bīstamie elementi” Velta Muške un Vija Muške no Kolpaševas pilsētas aizbēgušas (LNA/LVA, 1987-1-17337: 12). Šeit sākas topošās muzikoloģes Vijas Muškes biogrāfijas datu nesakritība, jo citā dokumentā 1949. gada 18. septembrī minēts, ka 1946. gadā, nepastāvot ierobežojumiem, Vija Muške ar māti atgriezusies Rīgā un iestājusies Mūzikas vidusskolā pie LPSR Valsts konservatorijas Kora diriģēšanas nodaļā⁴ (LNA/LVA, 472-3p-727: 3, 17). Kā norāda Vizbulīte Bērziņa, tolaik (1946. vai 1947. gadā – Z. P.) nevienam pēc paša gribas vēl nebija iespēju nometni atstāt (Zanes Prēdeles privātarhīvs, turpmāk ZPA, Bērziņa 2016a). Veltai Muškei atļauja maksājusi to, ka viņa tikusi savervēta kā Valsts Drošības komitejas (VDK) aģente ar pseidonīmu *Luīza* un nācies rakstīt ziņojumus par trim cilvēkiem, no kuriem neviens nebija mūziķis (LNA/LVA, 1987-1-17337: 17). Šajā dokumentā pievienots Veltas Muškes raksturojums: VDK pārstāvjiem *Luīza* šķitusi spējīga aģente, kas var tikt veiksmīgi izmantota, lai “apstrādātu” latviešu buržuāziskos nacionālistus (LNA/LVA, 1987-1-17337: 17). Pēc neilga laika – 1950. gada 22. jūlijā – fiksēts izraksts no protokola Nr. 33, kas paziņo, ka Veltai Muškei tiek atcelts izsūtījums un viņa var turpināt dzīvot Latvijā (LNA/LVA, 1987-1-17337: 19). Zināms, ka Velta Muške neilgi strādājusi mēbeļrūpniecības artelī *Centība* par sekretāri mašīnrakstītāju, savukārt jau kopš 20. gadsimta 50. gadiem bijusi ilggadēja LPSR Valsts filharmonijas mašīnrakstītāja redaktore. Viņa devusies mūžībā 1980. gada 1. martā un guldīta I Meža kapos līdzās savai mātei Olgai Ķuzei. Dzīves pēdējos astoņus gadus Vijai Muškei tuvinieku Latvijā vairs nav, sakari ar attāliem radiem ASV un Kanādā, visticamāk, netika pieļauti jau agrāk. Vija Muške nekad arī nesaņēma atļauju ceļojumiem ārpus PSRS.

⁴ Tagadējā Jāzepa Mediņa Rīgas Mūzikas vidusskola.

Pievēršoties Vijas Muškes biogrāfijai, samērā precīzas detaļas atklāj viņas personas lieta Latvijas Valsts arhīvā, kas raksturo periodu no 1934. līdz 1958. gadam. 1949. gadā, stājoties LPSR Valsts konservatorijas Kompozīcijas fakultātes Mūzikas vēstures-teorijas nodaļas 1. kursā, Vija Muške raksta, ka 1934. gadā uzsākusi mācības Rīgas pilsētas 7. Natālijas Draudziņas vidusskolā, kur līdz 1941. gadam pabeigusi septiņas klases (LNA/LVA, 472-3p-727: 1, 3). 1941. gada jūnijā viņa kopā ar māti devusies uz Tomskas apgabalu un strādājusi dažādus darbus kolhozā. 1943. gada septembrī pēc krievu valodas pamatu apguves Muške iestājusies Tomskas apgabala Kolpaševas pilsētas 3. vidusskolas 8. klasē un no 1944. gada septembra turpinājusi mācības Kolpaševas pilsētas 1. vidusskolā; 1946. gada jūnijā viņa pabeigusi 10 klases ar gatavības apliecību (LNA/LVA, 472-3p-727: 3). Pēc triju gadu mācībām Kora diriģēšanas nodaļā Mūzikas vidusskolā pie LPSR Valsts konservatorijas Muške 1949. gada augustā iestājusies konservatorijas Kompozīcijas fakultātes Mūzikas vēstures-teorijas nodaļas pirmajā kursā profesora Vladimira Mužaļevska klasē (pavēle 1949. gada 18. augustā Nr. 169; skat. LNA/LVA, 472-3p-727: 1, 3, 29). Jau šajos iestājekāmenos topošā muzikoloģe parāda savu talantu un ir absolūta teicamniece, kārtojot pārbaudījumus pie Jēkaba Vītoliņa (specialitāte), Jāņa Līcīša (mūzikas teorija), Lūcijas Garūtas (harmonija un solfedžo) un Igora Kalniņa (klavieres); pat krievu valoda un literatūra, kā arī PSRS vēsture tiek nokārtota uz pieci (LNA/LVA, 472-3p-727: 8–9). Saglabājusies arī Vijas Muškes studenta personas kartīte, kurā Vladimirs Mužaļevskis devis kodolīgu raksturojumu: “Ļoti spējīga, piemīt plaša atmiņa”⁵ (LNA/LVA, 472-3p-727: 29). Taču jau 1950. gada 29. maijā Muške tiek izslēgta no konservatorijas studentu saraksta “sakarā ar autobiogrāfisku datu noklusēšanu” un aizrādījumu, ka 1949./1950. mācību gadā studente nelabprāt strādājusi sabiedrisko darbu (LNA/LVA, 472-3p-727: 17, 31).

Turpmākie trīs gadi ir Vijas Muškes biogrāfijas *baltais plankums*. No 1946. līdz 1950. gadam viņa ir bijusi LPSR Mākslas darbinieku arodbiedrības locekle, bet tad šī aktivitāte pārtrūkst. Neatbildēts paliek jautājums – kur Muške uzturējusies 1950.–1953. gadā? Savā autobiogrāfijā 1953. gada 11. augustā viņa norāda, ka šajā periodā kādu brīdi strādājusi mākslinieciskajā pašdarbībā par pavadītāju un kopš 1952. gada bijusi mājkalpotāja pēc līguma (LNA/LVA, 472-3p-727: 17). Tomēr muzikoloģe Vizbulīte Bērziņa grāmatā *Daudz baltu dieniņu... plaši apraksta tīrīšanas kampaņu, kas skāra arī LPSR Valsts konservatorijas studentus vai jau absolvējušos:*

“1950. gada 1. jūnijā arestē tautas ienaidnieku Jāni Līcīti, 24. jūnijā studentu Jāzepu Lindbergu, 1. jūlijā koncertmeistari Irēnu Bergmani. Otreiz ceļā uz Sibīriju ir mūzikas vēstures studente Vija Muške. Nedaudz vēlāk, uz rudens pusi, konservatorija atbrīvojas no *baznīcas kalpiem un kulaku piebalsotājiem*.”⁶ (Bērziņa 2006: 214)

⁵ *Ochen' sposobnaja, obladaet bol'shoj pamjat'ju.*

⁶ Citējot pēdējo frāzi, grāmatas autore atsauca uz partijas sekretāra Vladimira Kaupuža (1925–2020) atskaiti 1950. gada 28. oktobrī.

3. attēls. Vija Muške 20. gs. 40./50. gadu mijā. Dokumentu foto. LNA/LVA, 472-3p-727: 32

Arī muzikologs Arnolds Klotiņš grāmatā *Mūzika pēckara staļinismā. Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade 1944–1953* atbalsta kā ticamu versiju par Muškes atkārtotu deportāciju (Klotiņš 2018: 312). Telefonintervijā šī raksta autorei viņš atzīst:

“[...] no laika gala esmu zinājis, ka viņa [Vija Muške – Z. P.] bijusi izsūtījumā otru reizi, par to runāja visapkārt. Pēc manām domām, viņa šo otro izsūtījumu dokumentos ir slēpusi. Nekādu lietisku pierādījumu man nav.” (ZPA, Klotiņš 2020)

Tā kā šobrīd trūkst dokumentu liecību, kas apstiprinātu atkārtotu deportāciju, šī raksta autore sliecas domāt, ka Vija Muške (skat. 3. un 4. attēlu) nav izsūtīta otro reizi, bet slēpusies un izvairījies no sabiedrības, jo līdz Staļina nāvei režīms bija īpaši nežēlīgs. Turklāt Vijas Muškes radniece, dziedātāja Berta Ņuže, tiešām deportēta uz Sibīriju (Novosibirsku) otrreiz (T. 1966: 4), kas varbūt provocēja baumas.

1953. gada 7. augustā uz LPSR Valsts konservatoriju atceļo oficiāls dokuments direktoram Jānim Ozoliņam – PSRS Kultūras ministrijas Galvenās mākslu lietu pārvaldes Mācību iestāžu pārvaldes atļauja pieļaut Viju Muški pie iestājpārbaudījumiem uz pirmo kursu. 1953. gada 1. oktobrī šī pati institūcija piedāvā ieskaitīt viņu studentu rindās sakarā ar “muzikologu kadru nepieciešamību”. Tādējādi Muške vēlreiz sniedz dokumentus, lai tiktu uzņemta LPSR Valsts konservatorijas Kompozīcijas fakultātes Mūzikas vēstures-teorijas nodaļā kā 1953./1954. gada pirmā kursa otrā semestra studente. Šoreiz valsts iestājpārbaudījumos viņas atzīmes ir dažādas – pieci (teicami) elementārteorijā, solfedžo un klavierspēlē, četri (labi) harmonijā un latviešu valodā, savukārt trīs (viduvēji) krievu valodā un PSRS vēsturē (LNA/LVA, 472-3p-727: 21).

Uzsākot studijas 1954. gada februārī, Vija Muške iepazīstas ar kursa biedrenēm, spēcīgām topošajām mūzikas zinātniecēm – Vizbulīti Bērziņu, Brigitu Briedi, Gunu Golubu, Mirjamu Berlinu un Ligitu Viduleju. Studijas rit ar panākumiem, tiek saņemta regulāra stipendija, un trešajā kursā (1956. gada 30. jūnijā) Vijai Muškei piešķirta pirmā prēmija (200 rubļi) studentu zinātnisko darbu republikāniskajā skatē par pētījumu *Sergeja Raħmaņinova prelūdiju stila īpatnības*, kā arī izteikta pateicība par aktīvu piedalīšanos studentu zinātniskās biedrības darbībā (Muške ir šīs biedrības priekšsēdētāja) un sekmēm zinātniskā darba pieredzes apgūvē (LNA/LVA, 472-3p-727: 33). No šī brīža jaunā muzikoloģe uzsāk arī publicēties padomju laikrakstos kā mūzikas kritiķe, rakstot par koncertiem un operizrādēm.

1957. gada pavasarī Vija Muške lūdz LPSR Valsts konservatorijas direktoram atļauju doties komandējumā uz Maskavu, lai varētu vākt materiālus savam diplomdarbam par Sezāra Franka daiļradi. Atbalstu šim komandējumam pauž arī katedras mācībspēki – Jēkabs Vītoļiņš un Nilss Grīnfelds (LNA/LVA, 472-3p-727: 27). 1957. gada maijā

4. attēls. Vija Muške ap 1954. gadu. Dokumentu foto. LNA/LVA, 472-3p-727: 32

konservatorijas direktors, docents Jānis Ozoliņš, sniedz ceturtnā kursa studentes Vijas Muškes būtisku raksturojumu:

“Muške ir darbaspējīga studente. Mācībās teicamniece, cenšas paplašināt savu redzesloku. Vairākkārt uzstājusies ar priekšlasījumiem. Strādā studentu zinātniskajā biedrībā. Pēc rakstura V. Muške ļoti noslēgta un aizdomīga, ne vienmēr savaldīga ar citiem. Iespējams, ka šīs viņas raksturojuma iezīmes saistītas ar to, ka 1941. gadā viņas vecāki bija represēti.”⁷ (LNA/LVA, 472-3p-727: 26)

Atsauksmes pēdējais teikums nepārprotami liecina, ka politiskā situācija Latvijā ir mainījiesies. Sācies destalinizācijas jeb t. s. Hruščova atkušņa laikmets, kas iezīmīgs arī ar deportēto lietu pārskatīšanu, masu rehabilitāciju un amnestiju. Tiesa, šis pozitīvais pavērsiens nav ilglaicīgs, jo, kā secina vēsturniece Daina Bleiere, “pēc N. Hruščova atcelšanas no amata J. Staļina kritiku pārtrauca un bija mēģinājumi viņu rehabilitēt”, kaut arī “PSRS vadība neuzdrošinājās to īstenot pilnībā” (Bleiere b. g.).

Savukārt 1958. gada 13. jūnijā direktors Jānis Ozoliņš sagatavojis topošās absolventes raksturojumu LPSR Kultūras ministrijai:

“Muške, Vija Jūlija m., dzim. 1927. g., pēc tautības latvietē, bezpartejiska – apdāvināta, nopietna, ar tieksmēm un dofibām uz muzikāli-zinātnisku darbu. Labi uzstājusies kā lektore, arī mūzikas kritikā, kur gan bija jāatzīmē daži pārsteidzīgi vērtējumi. Grūts un sarežģīts raksturs, sevī noslēgta. Sabiedriskajā dzīvē ņem dalību.” (LNA/LVA, 472-3p-727: 28)

Par spīti vadības pamanītajām noslēgtības un nesavaldības iezīmēm, 1958. gadā Vija Muške absolvē LPSR Valsts konservatorijas Mūzikas vēstures-teorijas (tagadējo Muzikoloģijas) nodaļu profesores Lijas Krasinskas klasē⁸. Muške bija pēckara Latvijā pirmā muzikoloģe, kas izrādīja interesi par Rietumeiropas mūzikas jautājumu pētniecību, viņas izraudzītā tēma tika akceptēta, un tapa diplomdarbs *Melodika un tematiskās saites Sezāra Franka mūzikā (brieduma perioda instrumentāldarbos)*, ko ar teicamu atzīmi novērtēja darba recenzente Lūcija Garūta. Starp citu, Lūciju Garūtu viņas skolniece Vija Muške līdz pat komponistes nāvei 1977. gadā godbijīgi uzskatījusi par savu garīgo māti (Muške 1987). Prese rakstīja, ka 1958. gadā konservatoriju absolvējuši 46 studenti un no mūzikas zinātniekiem labākās sekmes uzrādījušas Vizbulīte Bērziņa un Vija Muške, kura nozīmēta darbā Ventspils mūzikas skolā (Grīnfelds 1958; Ozoliņš 1958). Taču realitātē darba gaitas Ventspilī nav uzsāktas, jo 1959. gada rudenī, netikusi Leningradas konservatorijā, jaunā muzikoloģe kļūst par Maskavas konservatorijas aspiranti (Muške 1987).

Izsūtījuma gadi bija neatgriezeniski traumējuši Vijas Muškes garīgo veselību, un slimības sekas ar gadiem izpaudās arvien smagāk, apgrūtinot normālu komunikāciju ar apkārtējo sabiedrību un traucējot radošajam darbam. Stāvoklis īpaši pasliktinājās pēc mātes Veltas nāves 1980. gadā, kad neviens Vijas veselībai vairs ar īpašām rūpēm nesejoja. Iespējams, viņai bija robežstāvokļa līmenī funkcionējošas

⁷ *Mushke trudospobnaja studentka. Javljajetsja otlichnicej v uchebe, stremitsja rasshirit' svoj krugozor. Neodnokratno vystupala s dokladami. Rabotael v Studencheskom nauchnom obshhestve.*

Po harakteru V. Mushke ochen' zamknuta i mmitel' na, ne vsegda sderzhana s drugimi. Vozmozhno, chto jeti cherty haraktera sojazany s tem, chto v 1941 godu ee roditeli byli repressirovany.

⁸ Interesantu ainu atklāj Muzikoloģijas nodaļas absolventu diplomdarbu rādītājs periodā no 1952. līdz 1994. gadam (*Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas Muzikoloģijas nodaļas absolventi. 1952–1994 b. g.*). 50.–70. gados darbu tematikā iezīmējas liels padomju mūzikas pētniecības īpatsvars, kas bija sava laika nodeva valdošajai ideoloģijai. Otru samērā plašo pētniecības tēmu loku absolventu darbos līdz 90. gadiem ir veidojuši latviešu mūzikas jautājumi un personālijas.

psihes iezīmes un šķelšana kā psihes aizsardzības mehānisms. Tādējādi emocijas netika pārdzīvotas un apzinātas. Laikabiedrs Arnolds Klotiņš norāda, ka ikdienā Vija Muške atstājusi drūma, mazrunīga cilvēka iespaidu. Klotiņš atminas, ka viņas seja esot bijusi rūgtuma izvagota un kontaktēties ar Muški bijis “bīstams pasākums” – viņa it kā atradusies uz robežas ar agresiju, taču agresīva nav bijusi. Brīžiem uzvedībā bijis vērojams, ka Vija Muške vai nu dievina cilvēkus, vai arī nemīl tos nemaz, neuzticas (ZPA, Klotiņš 2020).

Muzikoloģe un kinorežisore Ligita Viduleja, bijusī Muškes kursa biedrene, sniedz vēl kādu vērtīgu viņas raksturojumu:

“Atšķirībā no citiem muzikologiem, kuri Latvijā interesējās par aktuālo – kā bremsēt ideoloģiskās nodevas, kā attīstīt latviešu mūziku, kādas banalitātes atkal redzamas padomju dzīves ikdienā, kādi jauni lozungi parādījušies u. tml. – Viju Muški padomju gājieni mūzikā neinteresēja. Viņa jūsmoja par Karajanu. Viju Muški neinteresēja arī Dziesmu svētku tēma, bet tiešām tikai kvalitāte, augsta tehnika. Viņu interesēja Bostona, *La Scala*, Parīze... Muškei Latvijas mērogs bija par mazu, viņa negribēja te redzēto tikai samērot ar talantu spīci, bet gribēja baudīt, redzēt, piedzīvot pašu mūzikas kultūras spīci! Citi muzikologi vēlējās savējos komponistus *stutēt*, redzēt, kur un kā veidojas talants Padomju Latvijā. Vienīgais, kas viņu šeit interesēja, bija klaviermūzika un pianisti. Visi zināja, ka Vija Muške mājās uztvēra ārzemju raidstacijas un klausījās koncertu tiešraides pat naktīs.” (ZPA, Viduleja 2016)

Arī Ligita Viduleja apliecina, ka Vija Muške, pat būdama Komponistu savienības biedre, nekad nav ieguvusi pielaidi ceļojumiem ārpus PSRS. Salīdzinājumam pašas Vidulejas situācija – 20. gs. 60. gadu vidū viņa saņēmusi atļauju doties uz modernās mūzikas festivālu Dienvidslāvijā, kur tikusies ar Rodionu Ščedrinu, Luidži Nono un Karlheincu Štokhauzenu. 60. un 70. gadu laikā Viduleja viesojusies arī Edinburgas festivālā, kur dzirdējusi diriģentu Danielu Barenboimu, savukārt Parīzē viņa apmeklējusi Pompidū centru (ZPA, Viduleja 2020).

Par Vijas Muškes uzticības personu kļuva diriģents Arvīds Jansons Ļeņingradā. Ar viņa ģimeni Muškei veidojušās ciešākas attiecības: Jansoni nereti izmitinājuši jauno muzikoloģi pie sevis un sagādājuši viņai biļetes uz viesmākslinieku koncertiem Ļeņingradā un Maskavā, ko Muške arī alkaini izmantojusi, braucot ciemos un rakstot par šādiem notikumiem (ZPA, Viduleja 2016).

Kopš 50. gadu vidus Vijas Muškes labākās recenzijas bija lasāmas laikrakstos *Literatūra un Māksla* (no 1956), *Rīgas Balss* (no 1957), *Cīņa* (no 1966) un *Leningradskaja pravda* (*Ленинградская правда*, no 1969); nereti viņa sadarbojusies ar šiem izdevumiem kā ārštata korespondente. Raksta autores intervijā ar muzikoloģi Vizbulīti Bērziņu noskaidrots, ka pēc Maskavas aspirantūras Muške atgriezusies Rīgā kā avangarda virziena aizstāve un sevišķa “epopeja” bijuši jaunās, “asās” kritiķes raksti ap 1968. gadu, kad viņa vēlējusies skaidrot festivāla *Varšavas rudens* iespaidus un popularizēt radikāli jaunus mūzikas virzienus.

Šāda pieeja neatbilda tālaika LPSR preses ideoloģiskajām vadlīnijām, un Muškes “indīgie” teksti redaktoriem bieži bija jāsvītrot (ZPA, Bērziņa 2016b). Tomēr daudzi raksti tika publicēti: tajos viņa apskatīja Latvijas kamer-mūzikas un simfoniskās mūzikas dzīvi, kā arī analizēja vietējos opermākslas procesus. Neviens neiebilda arī pret Vijas Muškes publikācijām, kas veltītas Rietumu pasaules klasiskās mūzikas norisēm. 20. gadsimta 60.–80. gados par viņas recenziju objektiem kļuva daudzas slavenības, ko Muškei bija iespēja klausīties klātienē:

- pianisti Arturo Benedeti-Mikelandželi (*Arturo Benedetti Michelangeli*), Arturs Rubiņšteinis (*Arthur Rubinstein*), Daniels Pollaks (*Daniel Pollack*), Pauls Badura-Skoda (*Paul Badura-Skoda*), Džons Ogdons (*John Ogdon*) un Vens Klaiberns (*Van Cliburn*);
- Sanfrancisko, BBC un Parīzes simfoniskie orķestri, Drēzdenes Valsts kapela, Čehu filharmonijas orķestris un Ņujorkas filharmonijai;
- diriģenti Seidži Ozava (*Seiji Ozawa*), Herberts von Karajans (*Herbert von Karajan*), Leonards Bernsteins (*Leonard Bernstein*), Šarls Minšs (*Charles Munch*), Henriks Čižs (*Henryk Czyż*), Pjērs Bulēzs (*Pierre Boulez*), Džons Barbioli (*John Barbirolli*), Nēme Jervi (*Neeme Järvi*), Bendžamins Britens (*Benjamin Britten*), Kurts Mazurs (*Kurt Masur*), Čārlzs Makeras (*Charles Mackerras*) un daudzi citi;
- Milānas opereteātra *La Scala* trupa, kuras viesizrādes Maskavā notika 1964. gadā.

No PSRS māksliniekiem īpašu muzikoloģes interesi raisīja Vladimira Aškenazi (*Vladimir Ashkenazy / Владимир Ашкенази*), Svjatoslavs Rihters (*Sviatoslav Richter / Святослав Рихтер*) un Alekseja Ļubimova (*Alexei Lubimov / Алексей Любимов*) radošā darbība. Šī mākslinieku plejāde liecina, ka Vija Muške, par spīti visiem ierobežojumiem, centās dzīvot pilnvērtīgu mūzikas speciālistes dzīvi. Taču muzikoloģes interešu lokā bija tikai tie laikabiedri, kurus viņa atzina par izcilībām. Guntars Pupa rezumē: “Viņas raksti un recenzijas apliecina dziļas zināšanas, asu un vērīgu prātu, kvēlu ieinteresētību mūzikas mākslas likteņos.” (Pupa 1988)

1961. gadā Vija Muške absolvē Pētera Čaikovska Maskavas Valsts konservatorijas aspirantūru profesora Jurija Keldiša mūzikas vēstures klasē, un jau 1964. gadā Latvijas Valsts izdevniecība laiž klajā viņas sastādīto un komentēto pētniecisko darbu *Jāzeps Vītols. Raksti*. Redakcijas kolēģijā darbojušies Arvīds Darkevics, Oļģerts Grāvītis un Arturs Verners. Krājumā apkopoti daudzi laikrakstā *St. Petersburger Zeitung* un latviešu periodikā publicētie Vītola raksti laika periodā no 1897. līdz 1940. gadam. Tas ir vērtīgs tēmas izziņas materiāls arī mūsdienās, tomēr, izmantojot to kā vielu turpmākai izpētei, jāņem

vērā divi aspekti – Vītola raksti ir sniegti selektīvi un tulkojumiem nav pievienoti vācu tekstu oriģināli. Taču šo nepilnību novēršana var būt arī 21. gadsimta mūzikas pētnieku uzdevums. Aizvadītā gadsimta 60. gados Vija Muške tik apjomīgu darbu veica pirmā, un ir pamats uzskatīt, ka Vītola rakstu izpēte deva daudzus estētiskus impulsus arī viņas pašas – vēlāk Padomju Latvijā redzamas mūzikas kritiķes – darbībai.

1968.–1978. gadā Muške bija zinātniskā līdzstrādniece LPSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upīša Valodas un literatūras institūta Mākslas sektorā (Krasinska 1990: 232) un gatavoja publicēšanai gan disertāciju *Jāzeps Vītols – mūzikas kritiķis*, gan monogrāfiju par Arvīdu Jansonu – domājams, krievu valodā (šī neizdotā darba fragmentu skat.: Muške 1990). 1972. gada rudenī laikrakstā *Literatūra un Māksla* lasāms:

“Komponistu savienība var pamatoti lepoties ar saviem muzikologu kadriem. Pārskata periodā pieci Komponistu savienības biedri (Oļģerts Grāvītis, Ludvigs Kārklīšs, Valdis Krastiņš, Tatjana Kuriševa, Sofija Vēriņa) ieguvuši mākslas zinātņu kandidāta grādu, Maksis Goldins kļuvis par mākslas zinātņu doktoru. Ir jau uzrakstītas vai top arī vairākas citas mākslas zinātņu kandidātu disertācijas (Vija Briede-Bulavinova, Arnolds Klotiņš, Vija Muške, Pēteris Pečerskis, Jānis Torgāns, Ligita Viduleja); Oļģerts Grāvītis, Ludvigs Kārklīšs un vairāki citi pašlaik intensīvi strādā pie savām doktora disertācijām.” (Ramans 1972: 13)

Jāzeps Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijā, Vītola piemiņas istabas krājumā, glabājas brūnos ādas vākos iesiets dokuments bez šifra numura – neaizstāvētās disertācijas *Jāzeps Vītols – mūzikas kritiķis* eksemplārs. Tā titullapā rodama profesora, *Dr. art.* Oļģerta Grāvīša lakoniska piezīme:

“Šo darbu Vija Muške bija devusi Marģerim Zariņam ap 1974. gadu – recenzēšanai un kandidāta disertācijas aizstāvēšanas atsauksmei. Aizstāvēšana nenotika... 1991. gada 20. aprīlī Marģeris Zariņš nodeva LMA J. Vītola memoriālās istabas fondam.” (JV⁹, Muške 1973)

⁹ Abreviatūra JV apzīmē Jāzeps Vītola piemiņas istabu (pilnu aprakstu skat. raksta beigās, literatūras un avotu sarakstā).

Muškes iecerēto disertācijas nosaukumu (*Jāzeps Vītols – mūzikas kritiķis*) pārmantoja viņas otrā un diemžēl pēdējā grāmata, ko 1974. gadā laida klajā izdevniecība *Zinātne*. Rakstniecības un mūzikas muzejā glabājas vēstules, ko pētniece laikposmā no 1972. līdz 1974. gadam rakstījusi kolēģim, Jāņa Akuratera mazdelam Jānim Viesturam Osim (1940–2000, darbojies Kauņā un Viļņā¹⁰). Šis korespondences vaļsirdīgais teksts sniedz priekšstatu, kāpēc Muškes kandidāta disertācijas aizstāvēšana neizdevās.

1973. gada februārī disertācijas apspriešanā Maskavā bijušas iesaistītas sekojošas personas – Muškes bijušais aspirantūras profesors Jurijs Keldišs (*Yuri Keldysh / Юрий Келдыш*), Krievu mūzikas katedras vadītājs Aleksejs Kandinskis (*Aleksey Kandinsky / Алексеј Кандинский*) un Maskavas konservatorijas zinātniskā sekretāre

¹⁰ Jānis Viesturs Osis 1958. gadā beidzis Rīgas 3. vidusskolu un turpinājis mācības Jāzeps Medīna mūzikas vidusskolā, vēlāk – Viļņas Mūzikas tehnikumā. 1972. gadā viņš absolvējis Lietuvas PSR Valsts konservatoriju un kļuvis par mūzikas vēsturnieku. Pēc studiju beigšanas Osis strādājis par mūzikas skolotāju Lietuvā un vēlāk veicis muzikoloģisku darbu Lietuvas radio un televīzijā.

Natālija Ļubomudrova (*Natalia Ljubomudrova / Наталья Любомудрова*). Viņu sākotnējie komentāri par jau paveikto un vēl nepieciešamajiem priekšdarbiem aizstāvēšanās veismīgai norisei bijuši šādi:

- visa disertācija ir jāpārtulko krievu valodā;
- [pēc tam] atzīts, ka disertācija drīkst būt arī nacionālajā valodā, bet vajadzīgs “apjomā neierobežots” (*neogranichennyh razmerov*) autoreferāts.

1973. gada 19. februārī Vija Muške vēstulē Jānim Osim norāda, ka tieši šāds izvērstis teksts trīs autorlokšņu apjomā viņai bijis un viņa to atdevusi lasīšanai Aleksejam Kandinskim. Vēstulē Muške raksta:

“Kad piezvanīju Maskavā savam bijušajam profesoram Keldišam un lūdzu, vai viņš nevar izskatīt manu paplašināto autoreferātu, viņš visai nelaiņnā tonī paziņoja, ka tas gan nebūtu iespējams, jo tuvākā pusgada laikā esot pārslogots līdz pēdējai iespējai! Tad nu es griezos pie konservatorijas krievu mūzikas katedras vadītāja A. Kandinska, tas ir tai katedrā, kur man būs paredzama aizstāvēšana. Kandinskis paņēma manu darbu, teica, ka tuvāko 2 nedēļu laikā gan nevarēsot to izlasīt, bet pēc kāda mēneša vai diviem aizsūtīšot man to uz Rīgu ar savām piezīmēm un secinājumiem.” (RTMM 828463)

Pēc nepilna mēneša Vija Muške ziņo, ka “no Maskavas, no Kandinska pagaidām vēl nekādu ziņu nav” (RTMM 828464). Acīmredzot pavasara vai vasaras mēnešos viņa ar Osi tikusies arī klātienē, tādēļ izpaliek notikumu attīstības paskaidrojums vēstulē, taču 1973. gada 10. novembrī Vija Muške raksta: “Visumā, kopš precedenta ar Kandinski es no savām disertācijas lietām nekā laba nesagaidu.” (RTMM 828466) Jāsecina, ka ar Maskavas konservatorijas mācībspēkiem Vijai Muškei nav izveidojusies laba sadarbība.

1973. gada rudenī Muške aizvedusi disertāciju, autoreferātu un visus dokumentus uz Ļeņingradas konservatoriju. Vēstulē Jānim Osim tas komentēts šādi:

“Viņi pieņēma, bet teica, ka tas, ka disertācija ir latviešu valodā, radīs papildus grūtības. Viņi meklēs vēl kādu, kas prot latviski un varētu dot savu atsaukumi. Tagad jāgaida vairāki mēneši rindā, kamēr viņu katedra izskatīs manu autoreferātu. Mūsu Latvijas konservatorija būs kā oponentojoša organizācija, un tur nu mana disertācija nonāks taisni Nil[s]a Grīnfelda rokās, kurš ir vēstures katedras vadītājs. No šī sava “drauga” es nekā laba negaidu. Cerēsim, ka tā oponentošana no katedras būs kolektīva un tur arī, teiksim, Krasinska varēs ko iebilst, jo viņa manu disertāciju jau lasījusi un novērtējusi pozitīvi.” (RTMM 828466)

Turpmākos četrus mēnešus Ļeņingradas konservatorija nesniedz nekādu atbildi, un tas Vijai Muškei liek nervozēt (RTMM 828468). Tā kā Ļeņingradieši acīmredzot nav varējuši atrast nevienu latviešu valodu zinošu muzikologu, autore nolemj rīkoties patstāvīgi – sagādāt papildus recenzijas no Rīgas. Tās krievu valodā uzraksta muzikologs Arvīds Darkevics un Komponistu savienības mūzikas kritikas sekcijas vadītājs

Valdis Krastiņš, paraksts muzikoloģes darba atbalstam saņemts arī no Komponistu savienības priekšsēdētāja Ģederta Ramana un Valdes sekretāra, kritikas sekcijas pārstāvja Oļģerta Grāvīša, “lai gan pats to vēl nemaz nebija lasījis” (RTMM 828470).

1974. gada pavasarī Ļeņingradā Muškes disertācijas apspriešanā bijušas iesaistītas sekojošas personas – profesors Semjons Ginzburgs (*Semen Ginzburg / Семен Гинзбург*), katedras vadītāja, profesore Jeļena Orlova (*Elena Orlova / Елена Орлова*) un profesors Mihails Mihailovs (*Mihail Mihaylov / Михаил Михайлов*). Viņu iebildumi un aizrādījumi bijuši nopietni un daudzus gadījumos, Vijas Muškes ieskatā, pat tendenciozi:

- nodaļas rakstītas dažādā stilā;
- apšaubāma ir darba plānojuma mērķtiecība;
- Vītola novērtējums ir pretrunīgs;
- Beļajevas pulciņš nav īsti pareizi novērtēts;
- vēl daudz plašāk ir jāparāda citu tālaika krievu kritiķu darbība;
- kāpēc Vītola domas salīdzinātas ar tālaika krievu kritiķu uzskatiem, nevis citu latviešu kritiķu, piemēram, Emiļa Melngaiļa un Emiļa Dārziņa, viedokļiem?
- kāpēc tik maz teksta veltīts latviešu mūzikai, Vītola laikabiedru vērtējumam?
- kāpēc nav izdarīti nekādi secinājumi par Vītola pedagoģiskajiem principiem?
- kāpēc nav aplūkoti Vītola raksti par Dziesmu svētkiem?
- nav pamatots, kāpēc Vītols tiek uzskatīts par latviešu kritiķi, ja viņš rakstīja Pēterburgā;
- autorei jāizlasa pāris grāmatas, to skaitā iepriekšminēto profesoru darbi (RTMM 828471).

Vija Muške raksta: “Beigās viņa [Jeļena Orlova – Z. P.] izdara secinājumu, ka nevarot rekomendēt manu disertāciju aizstāvēšanai, un liek priekšā izskatīt darbu vēl vienā katedras sēdē ar manu piedalīšanos.” (RTMM 828471) Nozīmētajā datumā – 1974. gada 6. maijā – Orlova neieradās. Vija Muške dusmīgi turpina:

“Paziņoja, ka esot slima! Tas viņu nekavēja piesūtīt man vēl četrus jautājumus! Bez tam sēdē nolasīja vēlreiz to protokolu, tātad visi iepriekšējie jautājumi arī paliek spēkā. [...] Ar vienu vārdu sakot, brauciens uz Ļeņingradu manu stāvokli nevis uzlaboja, bet vēl pasliktināja. Lūdzu katedrai, vai nevar man nozīmēt kādu vadītāju – konsultantu, bet man atteica. [...] Atbraucu uz Rīgu pavisam satriekta, un nevaru īsti atjēgties līdz šai dienai.” (RTMM 828471)

Vienā no pēdējām šai tēmai veltītajām vēstulēm Muške norāda, ka visi atzīst – galvenais trūkums ir tas, ka viņas darbam nav autoritatīva vadītāja, ar kura domām šādi recenzenti būtu spiesti rēķināties. Muške

citē un komentē arī sava ārsta, Medicīnas institūta Psihiatrijas katedras vadītāja, vārdus:

“[...] pie disertācijas aizstāvēšanas galvenais esot nevis tās kvalitāte, bet gan tā saucamā kooptācija – nerakstītu likumu krājums, citiem vārdiem sakot, svarīgākais esot sakari [...]. Tā nu man diemžēl Ļeņingradā nepavisam nav. Ļoti slikti, ka manam darbam nav vadītāja, viņš ir galvenais, kas visas disertācijas virza.” (RTMM 828470)

Iespējams, ka nesaprašanās ar profesoriem Juriju Keldišu, Alekseju Kandinski un Semjonu Ginzburgu veicināja Vijai Muškei piemītošā nesavaldība, varbūt sava loma bija arī nejaušu apstākļu sakrītibai. Profesore Jeļena Orlova strādāja t. s. VAK jeb Augstākajā atestācijas komisijā (*Vyšshaja attestacionnaja komissija*) – iestādē Maskavā, kas vai nu apstiprināja, vai dažkārt neapstiprināja disertācijas pēc to aizstāvēšanas. Risinājums nebūtu bijusi arī došanās ar disertācijas dokumentiem uz Minsku vai Kijevu. Jau pieminētā Orlova pēc tam Maskavā pārbaudītu, vai viņas kategoriskās iebildes tiek ņemtas vērā (Muške nevēlējās tās ņemt vērā!), un tad rīkotos pēc saviem ieskatiem. Muške vēstulē Jānim Osim 1974. gada 31. maijā to raksturo kodolīgi – pilnīgs bezizejas stāvoklis (RTMM 828471). Viņas ārsts tolaik jau bija izteicis prognozi, ka pacientes nervu stāvoklis par 75% atkarīgs no tā, kā virzīsies viņas disertācijas lieta (RTMM 828470). Diemžēl lieta vairs būtiski nepavirzījās uz priekšu...

41

Tālaika kontekstā viens no Vijas Muškes lielākajiem *grēkiem* bija atklāt Vītola attieksmi pret krievu klasiķiem. Autore ar argumentiem parāda, ka beļajevieši, viņasprāt, neturpina Varenās kopas tradīcijas, un izsecina no recenzijām, ka Vītols neviennozīmīgi vērtē Varenās kopas komponistus, dažus no viņiem (Aleksandru Borodinu, Miliju Balakirevu) uzskatot par diletantiem. Šai tēmai arī veltīta viena no izvērstākajām nodaļām Vijas Muškes grāmatā *Jāzepe Vītols – mūzikas kritiķis* (Muške 1974: 89–110). Savus vērojumus autore pamato ar trāpīgiem citātiem – piemēram, iepriekšminētais diletanta jēdziens sastopams Vītola atziņā par Borodina Pirmo simfoniju (1898. gada 3. februāris):

“Kaut arī ģeniālā diletanta Otrā simfonija reiz no viņa ne vienmēr savos spriedumos objektīvajiem cienītājiem tika apzīmēta par „krievu Devīto”, tomēr šai pirmajai katrā ziņā būtu dodama priekšroka. Borodins labprāt aizrāvās ar oriģinālām idejām: neparasta disonanse, uzkrītoša melodiska frāze daudzos gadījumos veidoja materiālu, no kura viņš radīja savus mākslas darbus. Lielāku formu izveidē šāds materiāls tomēr ne vienmēr ir pietiekams.” (Muške 1974: 91)

Mazliet “profesoriska” attieksme, Muškes skatījumā, caurauž Vītola atsauksmes par Modesta Musorgska dziesmām. Arī šis apgalvojums tiek pamatots ar konkrētiem citātiem, norādot uz, Vitolaprāt, bieži neizskaidrojamām harmonijām (piemēram, par *Nāves šūpla dziesmu* no cikla *Nāves dziesmas un dejas* 1902. gada 22. janvāra rakstā – “es nevaru

¹¹ Šo un iepriekšējā rindkopā citēto Vītola atziņu Vija Muške aizguvusi no laikraksta *Sanktpetersburger Zeitung*.

noticēt tam, ko nesaprot mana acs, bet auss – vēl mazāk”: Muške 1974: 95¹¹). Tiesa, gluži cita, Muškes ieskatā, ir Vītola attieksme pret Nikolaju Rimski-Korsakovu, kas arī bijis Varenās kopas biedrs, un viņa līdzgaitniekiem Beļajeva pulciņā:

“Nekādu oriģinālu, negaidītu vai pat paradoksālu spriedumu J. Vītola vērtējumos par N. Rimski-Korsakova un viņa tuvāko līdzgaitnieku A. Glazunova un A. Ļadova daiļradi nav. Recenzents un pārspriežamo skaņdarbu autori ir domu biedri, kurus saista vienāda estētiskā platforma, tādēļ J. Vītola šo autoru darbu vērtējumi savā lielumā lielajā vairākumā ir ļoti pozitīvi, bieži vien cildinoši, kritisko piezīmju procents ir minimāls.” (Muške 1974: 95–96)

Pētījumā *Jāzeps Vītols – mūzikas kritiķis* veikta nozīmīga rakstu satura klasifikācija nodaļu veidā, un autore nav baidījusies parādīt, ka Vītols neizprata daudzus viņa laika komponistus – piemēram, itāļu veristus, Maksī Rēgeru, Sergeju Prokofjevu un Igoru Stravinski (Muške 1974: 73–74, 117–124, 128–130, 135–136). Vītola estētiskie priekšstatī tika kaldināti Sanktpēterburgā 19. gadsimta 80. gados (Vītols faktiski *izauga* konservatorijā), taču 20. gadsimta mūziku ar šo mērauklu vairs nevarēja mērīt, atbilstoši novērtēt. Un darba autorei bija iniciatīva paraudzīties uz Jāzepa Vītola estētiskajiem uzskatiem detalizēti.

Vijas Muškes biogrāfija ir vēstījums par to, kā pētniece tiek *lauzta* attiecībās ar valdošo ideoloģiju un mēģina izdzīvot neoficiālās cenzūras apstākļos. Muške bija īsts *atkušņa* laikmeta cilvēks (Pupa 1988) – apveltīta ar vitalitāti, enerģiju un temperamentu, viņa cerīgi mēģināja iekļauties Padomju Savienības jaunajās brīvības vēsmās 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē. Taču sekoja dažādas pārmaiņas un šķēršļi – gan ārēji, gan arī iekšēji, liekot izdzīvot ar spītību vien. Tomēr padomju ideoloģija nespēja piespiest šo muzikoloģi rakstīt citādi – viņa bija talantīga personība, kas pati apzinājās, ka ir laba kritiķe. Diemžēl viņai nebija lemts sagaidīt Padomju Savienības pašlikvidāciju.

Mūža nogalē slimības saasināšanās dēļ Vijai Muškei piedēvēja skandālistes slavu: psihes problēmas vairs nebija dziedināmas. Muzikoloģe mira pēkšņi 1988. gada 3. oktobrī Suhumi (Gruzijā), atrodoties sanatorijā un baudot Melnās jūras vēlamo ietekmi uz garīgo veselību. Pateicoties Komponistu savienības atbildīgā sekretāra Ludviga Kārklīņa pūlēm, Vija Muške cinka zārkā atgriezās dzimtenē, nevis tika apglabāta un aizmirsta Gruzijā. Viņa atdusas I Meža kapos līdzās Olgai un Veltai Ķuzēm. Tikai 1989. gadā Komponistu savienība sāka vākt atmiņas par deportācijās cietušajiem, izrādīt interesi par šīs traģēdijas lieciniekiem un rīkot piemiņas koncertus.

Vizbulīte Bērziņa, noslēdzot interviju, rezignēti saka:

“Kāds muļķa cilvēks ir jaunībā. Nu taču nez cik reizi bija izdevība kādreiz ar Viju aprunāties un paprasīt, kā tev tur gāja Sibīrijā? Prātā nenāca paprasīt. Intereses nebija. Krievu laikā par šo tēmu runāt nevajadzēja. Un lai es viņai akurāt prasītu – kā tev gāja Sibīrijā? – es

domāju, viņa pārbītos no šāda jautājuma. Kas tev par daļu?...”
(ZPA, Bērziņa 2016b)

Arhīva dokumentālās liecības ļauj kaut nedaudz tuvoties Vijas Muškes dzīves traģisko līkloču stāstam. Vēl neizzināts paliek viņas personības un estētisko uzskatu atspoguļojums apjomīgajā korespondencē. Piemēram, Rakstniecības un mūzikas muzejs glabā 104 vienības pianista Alekseja Ļubimova sarakstei ar Viju Muški laikposmā no 1969. līdz 1984. gadam; arī jau citētās muzikologa Jāņa Oša 16 vēstules var būt turpmākas izpētes objekts. Noslēgumā jāsecina, ka nopietnu izvērtējumu būtu pelnījusi gan Vijas Muškes daudzpusīgā radošā darbība, gan arī muzikoloģiskā doma Latvijā padomju laikā kopumā: Muške ir tikai viens no spilgtiem piemēriem attiecībām starp varu un muzikoloģiju.

LITERATŪRA UN CITI AVOTI

- Bērziņa, Vizbulīte (2006). *Daudz baltu dieniņu...* [Rīga]: Atēna
- Bleiere, Daina (b. g.). “Nikitas Hruščova laika reformas.” In: *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/65336-%C5%85ikitas-Hru%C5%A1%C4%8Dova-laika-reformas> (skatīts 2020. gada 10. novembrī)
- Enģelis, Dāvis (2020). “Viņas dievs bija Čaikovskis.” *Mūzikas Saule*, Nr. 2 (102), 34.–37. lpp.
- Fūrmane, Lolita (2010). *Darba bite. Ķepītis*. Rīga: Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija
- Grāvītis, Oļģerts (1999). “Cik sarautu stīgu, cik apklusušu dziesmu...” *Latvijas Vēstnesis*, 26. marts, 7. lpp. <https://www.vestnesis.lv/ta/id/23175> (skatīts 2020. gada 10. decembrī)
- Grīnfelds, Nilss (1958). “Jaunie mūzikas mākslinieki.” *Literatūra un Māksla*, 2. augusts, 3. lpp.
- Ģeģere, Valda (2006). *Saldumu karalis Vilhelms Ķuze*. [Rīga]: Jumava
- Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas Muzikoloģijas nodaļas absolventi. 1952–1994* (b. g.). Mašīnraksts. Glabājas Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas bibliotēkā
- JV, Muške 1973 = Vija Muške. *Jāzeps Vītols – mūzikas kritiķis*. Disertācija mākslas zinātņu kandidāta grāda iegūšanai / Vija. Ju. Mushke. *Jazep Vitol – muzykal’nyj kritik*. Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata iskusstvedenija. Mašīnraksts. Latvijas PSR Zinātņu akadēmija, A. Upīša Valodas un literatūras institūts, Mākslas teorijas un vēstures sektors. Glabājas Jāzepa Vītola piemiņas istabā Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijā

Klotiņš, Arnolds (2018). *Mūzika pēckara staļinismā. Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade 1944–1953*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts

Krasinska, Lija (1990). "Vija Muške (9.II 1927 – 3.X 1988)." *Latviešu Mūzika '89*. Sast. Arvīds Darkevics un Laima Mūrniece. Rīga: Liesma, 229.–233. lpp.

LNA/LVA, 472-3p-727 = Latvijas Nacionālais arhīvs / Latvijas Valsts arhīvs: 472. fonds (*Latvijas Republikas Kultūras ministrija, Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija*), 3p. apraksts, 727. lieta (*Vijas Muškes personas lieta*)

LNA/LVA, 1986-2-P9932 = Latvijas Nacionālais arhīvs / Latvijas Valsts arhīvs: 1986. fonds (*Latvijas PSR Valsts drošības komitejas par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas (1940–1985)*), 2. apraksts, P9932. lieta (*Ieslodzītā Jūlija Petroviča Muškes personas lieta / Lichnoe delo zakljuchennogo Mushke Julij Petrovich*)

LNA/LVA, 1987-1-17337 = Latvijas Nacionālais arhīvs / Latvijas Valsts arhīvs: 1987. fonds (*1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto personu lietas*), 1. apraksts, 17337. lieta (*Apsūdzētā Jūliusa Muškes lieta Nr. 5653 / Delo Nr. 5653 po obvineniju Mushke Juliusa*)

Muške, Vija (sast.) (1964). *Jāzeps Vītols. Raksti*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība

Muške, Vija (1974). *Jāzeps Vītols – mūzikas kritiķis*. Rīga: Zinātne

Muške, Vija (1987). "Komponistes Lūcijas Garūtas atcerei 1902.–1977. Mana garīgā māte." *Literatūra un Māksla*, 15. maijs, 12. lpp.

Muške, Vija (1990). "Atmiņas vijas..." *Latviešu Mūzika '89*. Sast. Arvīds Darkevics un Laima Mūrniece. Rīga: Liesma, 234.–244. lpp.

Ozoliņš, Jānis (1958). "Šogad – 46 absolventi." Intervija laikraksta *Rīgas Balss* korespondentam. *Rīgas Balss*, 1. jūlijs, 2. lpp.

Pazāne, Baiba (2014). *Vilhelms Ūze. Šokolādes karalis* (grāmatu sērija *Uz zaļa zara*. Nr. 1). Rīga: Biznesa augstskola *Turība*

Puga, Aivars (1989). "Pirms un pēc 17. jūnija." *Liesma*, Nr. 9, 31.–32. lpp.

Pupa, Guntars (1988). "Vija Muške. 9.II.1927. – 3.X.1988." *Literatūra un Māksla*, 14. oktobris, 12. lpp.

[Ramans, Ģederts] (1972). "Kalpošana tautai – padomju mākslinieka ceļš." Latvijas Padomju komponistu savienības valdes priekšsēdētāja Ģ. Ramana pārskata referāts. *Literatūra un Māksla*, 21. oktobris, 4., 5., 13. lpp.

RTMM 212880 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 212880. Jānis Ķepītis, *Grūtā naktī*, dziesma balsij un klavierēm. Elzas Ķezberes teksts. Noraksts

RTMM 216486 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. RTMM 216486. Jūlijs Muške Šlēmila lomā Žaka Ofenbaha operā *Hofmaņa stāsti* Latvijas Nacionālajā operā. Rīga, 1923. gads

RTMM 419827 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 419827. Vija Muške ekskursijā Puškinā (agrāk *Carskoje Selo*), Katrīnas II pils parkā. 1956. gada 11. augusts

RTMM 445380 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 445380. Jānis Ķepītis, *Grūtā naktī*, dziesma balsij un klavierēm. Elzas Ķezberes teksts. Komponista rokraksts

RTMM 723982 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 723982. Jānis Ķepītis, *Grūtā naktī*, dziesma balsij un simfoniskajam orķestrim. Elzas Ķezberes teksts. Komponista rokraksts

RTMM 828460 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 828460. Vēstule. Vija Muške – Jānim Osim. Rīga, 1972. gada 6. jūnijs

RTMM 828463 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. RTMM 828463. Vēstule. Vija Muške – Jānim Osim. Rīga, 1973. gada 19. februāris

RTMM 828464 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. RTMM 828464. Vēstule. Vija Muške – Jānim Osim. Rīga, 1973. gada 13. marts

RTMM 828466 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. RTMM 828466. Vēstule. Vija Muške – Jānim Osim. Rīga, 1973. gada 10. novembris

RTMM 828468 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 828468. Vēstule. Vija Muške – Jānim Osim. Rīga, 1974. gada 11. februāris

RTMM 828469 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 828469. Vēstule. Vija Muške – Jānim Osim. Rīga, 1974. gada 23. februāris

RTMM 828470 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 828470. Vēstule. Vija Muške – Jānim Osim. Rīga, 1974. gada 29. marts

RTMM 828471 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 828471. Vēstule. Vija Muške – Jānim Osim. Rīga, 1974. gada 31. maijs

RTMM 828473 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 828473. Vēstule. Vija Muške – Jānim Osim. Rīga, 1974. gada 19. novembris

RTMM 842974 = Rakstniecības un mūzikas muzejs, inventāra nr. 842974. Vēstule. Vija Muške – Artūram Birsonam. Rīga, 1988. gada 23. februāris

Silabriedis, Orests (2020). "Skats laikrakstos 1950–1994. Agrāku laiku muzikologi." *Mūzikas Saule*, Nr. 3 (103), 66.–69. lpp.

T. (1966). "Mirusi dziedone Berta Ūze." *Laiks*, 28. decembris, 4. lpp.

Vētra, Mariss (1954). *Karaļa viesi*. [Bruklina]: Grāmatu Draugs

Zālīte, Indulis, un Sindija Dimante (b. g.). *Četrdesmito gadu deportācijas. Struktūranalīze*. <http://lpra.vip.lv/strukturanalize.html> (skatīts 2020. gada 20. oktobrī)

ZPA, Bērziņa (2016a) = Zanes Prēdeles privātarhīvs: Vizbulīte Bērziņa (2016). Intervija Zanei Prēdelei. 2. novembris, Rīga

ZPA, Bērziņa (2016b) = Zanes Prēdeles privātarhīvs: Vizbulīte Bērziņa (2016). Intervija Zanei Prēdelei. 10. novembris, Rīga

ZPA, Klotiņš (2020) = Zanes Prēdeles privātarhīvs: Arnolds Klotiņš (2020). Telefonintervija Zanei Prēdelei. 23. jūlijs

ZPA, Viduleja (2016) = Zanes Prēdeles privātarhīvs: Ligita Viduleja (2016). Telefonintervija Zanei Prēdelei. 15. novembris

ZPA, Viduleja (2020) = Zanes Prēdeles privātarhīvs: Ligita Viduleja (2020). Telefonintervija Zanei Prēdelei. 13. oktobris